

Самі учні з особливими освітніми потребами по-різному охарактеризували навчальну успішність в школі. Як правило, це залежить від здібностей до засвоєння тих чи інших шкільних предметів. Учні з особливими освітніми потребами, які мають досить низьку успішність, на питання: «Що заважає вчитися краще? Як Ви вважаєте, з чим це пов'язано?» – в основному посилалися на власне небажання краще вчитися або нерозуміння окремих предметів. При цьому, на думку учасників інтерв'ю, більш травмуючими для учнів з особливими освітніми потребами можуть бути не труднощі в засвоєнні навчального матеріалу, а проблеми психологічного характеру.

Підводячи підсумок, можемо зробити висновок, що позитивні результати від процесу впровадження інклюзивної освіти вже очевидні. Однак, незважаючи на те що показники за останні роки поліпшуються, роботи на шляху створення повного укомплектування і підготовки школи ще багато. Ефективність вирішення завдань інклюзивної освіти, на нашу думку, багато в чому визначається розширенням адаптаційних взаємодій педагогів з інклюзивним освітнім середовищем, заснованих на професійній рефлексії власної педагогічної позиції, на усвідомленні і нарощуванні особистісних адаптаційних ресурсів педагогів (професійно значущі особистісні якості, навички конструктивного подолання важких ситуацій професійної діяльності, життєстійкість), на вироблення навичок самоаналізу індивідуального стилю діяльності, на вибудовування командної професійної взаємодії з фахівцями і батьками учнів.

УДК 159.922.1+316.663

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ СТАТЕВО-РОЛЬОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Іванова В. В.

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF THE STUDY EDUCATION PROBLEM OF PRIMARY AGE CHILDREN

Ivanova Victoria

В статті проаналізовано психолого-педагогічні дослідження з питань розвитку проблеми статево-рольового виховання, вивчено та теоретично обґрунтовано категорію «статево-рольова поведінка» в психологічному аспекті. Розглянуто дослідження пов'язані з вивченням психологічної основи засвоєння статевої ролі дітьми дошкільного віку. З'ясовано, що метою статево-рольового виховання є виховання дітей з урахуванням психологічних, нейрофізіологічних особливостей, орієнтуючись на прийняті в суспільстві ідеали статево-рольової поведінки.

Ключові слова: *статево-рольове виховання, статево-рольова поведінка, статева ідентичність, дошкільник.*

The article is devoted to the consideration of the problem of gender role education in the psychological aspect. In particular, psychological and pedagogical researches on the development of the problem of sex education have been analyzed, the category of "sex-role behavior" in the psychological aspect has been studied and theoretically grounded. The research is concerned with the study of the psychological basis for assimilating the role of gender in preschool children. Applied general theoretical methods of research (historical and logical analysis of philosophical, psychological and pedagogical, scientific and methodical literature, normative documents on the research problem). It was found out that the goal of sexual education is the upbringing of children taking into account the psychological, neurophysiological features, focusing on the ideals of sexual

activity in society. To this end, educators need to use this knowledge to find the most effective means and methods for implementing the process of sex education.

Keywords: *sex education, sex-role behavior, gender identity, preschooler.*

Постійні зміни умов суспільного життя, модернізація системи освіти ведуть за собою необхідність розгляду класичної системи виховання з метою пошуку нових підходів до виховання підростаючого покоління, створення умов для становлення дітей як повноцінних особистостей, в тому числі і як представників певної статі. В останнє десятиліття в педагогіці з'явилася проблема статево-рольової соціалізації дітей, в контексті якої розглядається питання формування уявлень про статево-рольову поведінку у дітей, починаючи з дошкільного віку. У цей період здійснюється переосмислення взаємин статей, усвідомлення себе як представника певної статі, ідентифікація себе з чоловіком або жінкою.

Відповідно до прийнятої в суспільстві системи статевої ролі здійснюється цілеспрямований процес статево-рольового виховання підростаючого покоління, формування поведінки, встановлення взаємовідносин між статями в суспільному та особистому житті, виховання культури відносин, дружби, любові та сімейного життя, формування подружніх ролей і взаємно відповідального партнерства, формування рольової поведінки батька і матері.

Уже в Стародавній Греції в спартанській державі проявлявся диференційований підхід до виховання підростаючого покоління, але врахування статевої особливості у вихованні дітей здійснювався з семи років. До досягнення цього віку хлопчики і дівчатка виховувалися разом в сімейному колі, а потім виховання хлопчиків тривало поза сім'єю [1].

У Афіській державі склалася освітня система, в якій, на відміну від Спартанської, прагнули до поєднання розумового, морального, естетичного і фізичного розвитку людини, але також була присутня статева диференціація. До 7 років дітей виховували в сім'ї, де батьки піклувалися про їх фізичний, розумовий і моральний розвиток [1].

Аристотель, будучи учнем Платона, розійшовся з ним в поглядах і розробив ряд своїх положень. На думку Аристотеля, дітей до 7 років необхідно виховувати в сім'ї, дотримуючись принципу природовідповідності, не розділяючи їх за статевою ознакою. У 7 років хлопчиків слід направляти в державні школи. Дівчаткам, як вважав філософ, не потрібно давати такої освіти, як хлопчикам [1].

У XVII ст. Я.А. Коменським був здійснений переворот в області виховання і освіти дітей. Він вважав, що навчання має бути доступним для всіх, як для багатих, так і бідних, як для хлопчиків, так і дівчаток. Ідея загального навчання дітей обох статей була передовою, що відповідає інтересам народу [2].

Ж.-Ж. Руссо вважав, що виховання дівчини докорінно має відрізнитися від виховання юнака. У дівчині потрібно виховувати покірність. Для того, щоб жінка могла народити здорових і міцних дітей, щоб вона придбала природну красу і грацію, необхідне відповідне фізичне виховання. Ніяких серйозних розумових занять їй не потрібно. Відмовляючи жінці в самостійності, Ж.-Ж. Руссо мав на меті виховати з хлопчика вільного чоловіка [1, 3, 4].

Була розпочата боротьба за підвищення статусу жінки в суспільстві і за їх володіння рівними правами з чоловіками. К. Маркс, Ф. Енгельс, О. Бебель боролися за жіночу рівноправність і включення жінок до суспільного виробництва. К. Цеткін продовжила цю боротьбу. Вона вважала, що обмежена вузькими рамками сім'ї жінка, яка думає тільки про свою сім'ю, жінка, що стоїть поза громадських інтересів і залишилася поза безпосередньої участі в суспільному житті, живе старою мораллю і позбавлена всіх чеснот, яких вимагає сучасне суспільство [2].

Розглянувши виховні системи держав Древньої Греції, Древнього Риму, точки зору деяких філософів і педагогів минулого, можна зробити висновок, що до 7 років хлопчиків і дівчаток виховували однаково, не розділяючи їх за статевою ознакою. Подальше виховання і освіта будувалися відповідно до поділу праці. Дівчаток готували до виконання жіночих

обов'язків, і їх досить було навчити рукоділля і домоводства. Хлопцям для реалізації себе як чоловіка і виконання чоловічих обов'язків, крім фізичної підготовки, необхідні різносторонні знання з різних областей природних наук.

З плином часу статус жінки в суспільстві змінився. В даний час дівчатка і хлопчики отримують однакову освіту і навчаються разом. Однак психологами та педагогами доведена необхідність використання різних методів, прийомів і засобів навчання дівчаток і хлопчиків в різностатевій групі закладу дошкільної освіти. Це пов'язано з тим, що хлопчики і дівчатка мають не тільки фізіологічні та психологічні відмінності, але і різну ступінь вираженості емоційних і рухових реакцій. Це доводить необхідність диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток в практиці роботи закладу дошкільної освіти [5].

Мета статті – вивчення та теоретичне обґрунтування категорії «статеворольова поведінка» в психологічному аспекті.

На початку ХХ століття, після тривалого періоду, коли панувала безстатєва педагогіка і психологія, в вивченні дитинства в країні настав час звернення до проблем статевого виховання. В Україні також почала активно розроблятися проблема статевої диференціації, зріс інтерес до статево-рольового розвитку і вивчення психічних статевоїх відмінностей дітей. Статевий розвиток вважався закономірною складовою загального психічного розвитку дитини. У цей період виділялися два джерела закономірностей, які керують розвитком людини: спадковість і середовище; пріоритетне значення в психосексуальному розвитку людини надавалося соціальним чинникам [2].

Рубінштейн М. М. прагнув поєднати психологічне обґрунтування статевого розвитку з педагогічними завданнями виховання і навчання дітей. Він виходив з того, що соціальна сфера є найважливішим фактором психічного (в тому числі і сексуального) розвитку, так як вона дозволяє розглядати статево дозрівання в соціально-культурних рамках. Основним механізмом розвитку статевої поведінки, на думку М. М. Рубінштейна, є несвідома імітація або наслідування дітей. На думку вченого, жіночність і мужність є доповненням один одного і можуть сприяти створенню гармонійного цілого [6].

Біогенетики Е.А. Аркін, І.В. Арямов, П.П. Блонський підкреслювали роль спадковості в психічному розвитку і етапах цього розвитку.

Соціогенетична концепція розглядає розвиток особистості як результат прямих впливів навколишнього середовища. Представники цього напрямку підкреслювали, що статева поведінка не стільки поняття в чисто фізичному сенсі, скільки категорія соціального порядку.

В теорії психічного розвитку дитини (Л.С.Виготський), однієї зі сторін якої є статевий розвиток дитини, підкреслюється важливість спільного навчання хлопчиків і дівчаток, розкриваються психологічні передумови цього процесу. [7]

Як вчені не намагалися довести необхідність вивчення психології статі для оптимізації процесу виховання, у вітчизняній науці почався період застою відкриттів в області вивчення психічних особливостей хлопчиків і дівчаток і специфіки їх виховання. Протягом тридцятирічного періоду в педагогічних і психологічних дослідженнях були присутні тільки «діти», «учні», але не хлопчики і дівчатка. Після тривалої перерви в вивченні проблеми статево-рольового виховання до її дослідження звернувся В. Г. Ананьєв. Головну увагу він приділяв вивченню психофізіологічних відмінностей між статями, при цьому досліджувалися переважно дорослі, а не діти.

В останні десятиліття з'явився ряд робіт (І. В. Дубровіна, Я. Л. Коломінський, І. С. Кон, В. С. Мухіна, Н. В. Плісенко, Т. І. Юферова та ін.), присвячених темі виховання дітей дошкільного віку з урахуванням психології статі.

Дослідники Д. М. Ісаєв, В. Є. Каган, І. С. Кон вважають дошкільний вік часом первинної статевої ідентичності. Вони вважають, що поняття, які розвиваються у дітей, уявлення, пов'язані зі статтю, сприяють визначенню того, які установки і моделі поведінки будуть ними засвоюватися. Ці уявлення і поняття закономірно розвиваються протягом

дошкільного періоду. Перший рівень розуміння, що досягається між двома і п'ятьма роками, називається статевою ідентичністю. У цьому віці діти, незважаючи на те, що можуть відносити людей до відповідної статі категорії (хлопчики - дівчатка, дядько - тітка), в повному обсязі не розуміють, в чому полягають відмінності між ними. Діти цього віку вважають, що стать можна змінити, змінюючи зовнішній вигляд, наприклад, змінивши одяг. Пізніше, між п'ятьма і сімома роками, діти починають розуміти, що їх стать постійна і незмінна; що хлопчики неодмінно стають чоловіками, а дівчатка - жінками; а також, що їхня стать позаситуативна і стійка в часі [8].

Якщо в якості результату статево-ролевого виховання розглядати чоловіка або жінку з відповідною статево-рольовою поведінкою, слід розглянути категорію «статево-рольова поведінка» в психологічному аспекті.

Процес входження людини в систему культурних норм поведінки і взаємин чоловіків і жінок в тій чи іншій культурі визначається співвіднесенням своєї поведінки з існуючими стереотипами, при цьому здійснюється виконання певної ролі.

Поняття ролі як соціальної функції особистості ввів Дж. Мід, позначивши нею відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей в системі міжособистісних відносин, що залежить від їх позиції або статусу в суспільстві.

Під статевою роллю слід розуміти систему середовищних стандартів, інструкцій, нормативів, очікувань, яким людина повинна відповідати, щоб її визнавали як чоловіка (хлопчика) або жінку (дівчинку).

Починаючи з молодшого дошкільного віку, у дитини формуються уявлення про зміст поведінки, яка відповідає статі, виникають статево-рольові переваги, ціннісні орієнтації, потреби, мотиви, специфічні для статі і тісно пов'язані з моральним розвитком особистості, засвоюються моделі типової для статі поведінки.

Більшість авторів у зміст поняття «статево-рольова поведінка» в різній мірі включали категорію соціально-статева роль, підкреслюючи орієнтацію на історично сформовані еталони чоловічої і жіночої поведінки.

Як ми бачимо, статево-рольова поведінка пов'язана з поняттям «статева роль». Статева роль, з психологічної точки зору - це модель соціальної поведінки, комплекс очікувань, стереотипів, вимог, адресованих суспільством людям чоловічої і жіночої статі [9].

Узагальнюючи різні теорії, можна сказати, що дитина спочатку має вроджені психофізіологічні відмінності, які закладаються в пренатальному періоді, потім відбувається сприйняття ранньої інформації про її поле, потім ідентифікація себе з батьками своєї статі.

З вивченням психологічної основи засвоєння статевої ролі дітьми, пов'язані дослідження, присвячені вивченню психофізіологічних відмінностей хлопчиків і дівчаток. Фізіологами встановлена залежність поведінки людини від кількості вироблюваних гормонів, що дозволяє знаходити пояснення деяким мотивам поведінки дітей в біологічній природі людини.

Встановлено, що в першу чергу прояви нервозності, імпульсивності в поведінці, агресивності, самовпевненості залежать від рівня таких гормонів як тестостерон, естроген, серотонін, прогестерон. Чоловічий організм виробляє більше тестостерону, але менше за інших гормонів. Жіночий, навпаки, виробляє більше серотоніну, естрогену і прогестерону. Якщо в організмі міститься велика кількість тестостерону (гормону чоловічого зростання), то людина більш агресивна, схильна до проявів амбітності, прагненням до лідерства і т.п. Якщо в чоловічому організмі міститься мало серотоніну, а його чоловічий організм виробляє менше, ніж жіночий, то людина в більшій мірі схильна до неврозів, більш дратівлива і вперта. Це пояснює, чому хлопчики часто демонструють нам природну агресію, поводяться шумно, частіше дівчаток вдаються до різних хитрощів для залучення до себе уваги.

Звідси стає зрозумілим, чому дівчатка рідко вирішують спори за допомогою бійок, тобто рідше проявляють фізичну агресивність, ніж хлопчики, і рідше порушують дисципліну. Однак, встановлено, що дівчатка в порівнянні з хлопчиками в більшій мірі

володіють вербальними здібностями, часто емоційно стійкіші, незважаючи на те, що можуть свої душевні страждання висловлювати сльозами, і в більшій мірі, ніж хлопчики, образливі.

Фізіологічні відмінності починають виникати вже в період ембріонального розвитку. На ранню появу цих відмінностей впливають статеві гормони. Дослідники (Д. М. Ісаєв, В. Є. Каган) відзначають, що відмінності між хлопчиками і дівчатками виявляються вже в перші місяці життя, встановивши, що в цей час мозок хлопчиків і дівчаток працює неоднаково. Вже через чотири тижні після народження дівчатка випереджають хлопчиків в загальному розвитку. Потім, дівчатка раніше починають ходити, говорити, у них велика опірність до захворювань, емоційних стресів [2, 8].

За даними досліджень О. І. Захарова, В. С. Мухіної, Т. П. Хрїзман в дошкільному віці проявляється ряд психофізіологічних, нейрофізіологічних і психологічних особливостей, які прямо або побічно впливають на становлення хлопчика і дівчинки як особистості.

Т. П. Хрїзман відзначала, що хлопцям для повноцінного психічного розвитку потрібно більше простору, ніж дівчаткам. До восьми років гострота слуху у хлопчиків в середньому вище, ніж у дівчаток, але дівчатка більш чутливі до шуму. Дівчатка швидше набирають оптимальний рівень працездатності. Хлопчики краще виконують пошукову діяльність, висувують нові ідеї, але акуратність виконання і оформлення у них нижче, ніж у дівчаток

Хлопчики короткочасно, але яскраво і вибірково реагують на емоційний фактор, швидше знімають емоційне напруження. Роль емоцій в організації таких видів діяльності, як сприйняття, запам'ятовування, мовне мислення у дівчаток і хлопчиків різна. У хлопчиків емоції більш вибірково підвищують активність тих відділів мозку, які відповідальні за організацію діяльності, яка емоційно важлива, а у дівчаток мозок реагує більш активно, але менш вибірково.

У дослідженнях Т. О. Репіної показано, що у хлопчиків частіше зустрічається занижена самооцінка.

Багато авторів, вивчаючи переваги й інтереси дошкільнят різної статі, зазначають, що у дівчаток переважає експресивне орієнтування, соціальна активність, більший інтерес до встановлення міжособистісних відносин, а у хлопчиків - ділове орієнтування, інтерес до вирішення конструктивних завдань. Виявляються відмінності і в інтелектуальній сфері: у хлопчиків спостерігається велика вираженість зорово-просторових і математичних здібностей, а у дівчаток - вербальних (мовних).

В адаптації до навчальної діяльності на початковому етапі навчання дівчата характеризуються як більш успішні. Вони краще хлопчиків розуміють пояснення вихователя, вміють організувати власну діяльність на занятті, менш тривожні і характеризуються позитивним ставленням до навчальної діяльності. Дівчатка успішніше виконують завдання вже не нові, типові, шаблонні [10].

Відмінності хлопчиків і дівчаток проявляються в системі самооцінки: хлопчики найбільше цінують свої фізичні можливості, а дівчатка - соціальну компетентність.

Отже, проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив з'ясувати, що метою статево-рольового виховання є виховання дітей з урахуванням психологічних, нейрофізіологічних особливостей, орієнтуючись на прийняті в суспільстві ідеали статево-рольової поведінки. З цією метою педагогам необхідно використовувати дані знання для пошуку найбільш ефективних засобів і методів для здійснення процесу статево-рольового виховання, що становитиме перспективу наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. История зарубежной дошкольной педагогики / сост. Н.Б. Мчелидзе [и др.]. – 2-е изд., доп. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
2. История дошкольной педагогики: учеб. пособие для студ. пед. институтов / под ред. Л.Н. Литвина. – М. : Просвещение, 1989. – С. 33-41.
3. Развитие социальной уверенности у дошкольников / М. : ВЛАДОС, 2003. –224 с.

4. Сапин М. Р. Анатомия и физиология детей и подростков / М. Р. Сапин, З. Г. Брыксина. – М. : Академия, 2002. – 456 с.
5. Зверева С. В. Раздельное воспитание мальчиков и девочек. Мнение специалиста / СВ. Зверева // Дошкольная педагогика. – 2002. – 2. –С 12 – 14.
6. Рубинштейн М.М. Вопрос о совместном обучении в свете современной педагогики / М. М. Рубинштейн. – М., 1913. – 38 с.
7. Выготский Л.С. К вопросу о динамике детского характера: собр. соч. в 6 томах / Л. С. Выготский. – М., 1983. – Т.5. – С. 153–165.
8. Каган В.Е. Дошкольный возраст. Воспитателю о сексологии / В. Е. Каган. – М. : Педагогика, 1991. – 256 с.
9. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
10. Еремеева В.Д. Мальчики и девочки - два разных мира: нейропсихологии - учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам / В. Д. Еремеева, Т. П. Хризман. – М. : ЛИНКА-ПРЕСС, 1998. – 184 с.

References

1. Mchelidze N.B. (1986), Istoriya zarubezhnoy doshkolnoy pedagogiki [History of foreign preschool pedagogy] Moscow: Education, 464 p.
2. Litvin L.N. (1989), Istoriya doshkolnoy pedagogiki [History of preschool pedagogy] Moscow: Education, pp. 33-41.
3. Razvitiye sotsialnoy uverenosti u doshkolnikov [Development of social confidence in preschool children] (2003), Vlados, Moscow, 224 p.
4. Sapin M.R., Bryiksina Z.G. (2002), Anatomiya i fiziologiya detey i podrostkov [Anatomy and physiology of children and adolescents] Moscow: Academy, 456 p.
5. Zvereva S.V. (2002), Razdelnoe vospitanie malchikov i devochek. Mnenie spetsialista [Separate education of boys and girls. Expert opinion] Preschool Pedagogy, Vol. 2, pp. 12-14.
6. Rubinshteyn M.M. (1913), Vopros o sovместnom obuchenii v svete sovremennoy pedagogiki [The issue of joint education in the light of modern pedagogy] Moscow, 38 p.
7. Vyigotskiy L.S. (1983), K voprosu o dinamike detskogo haraktera [To the question of dynamics of a childish character] Moscow. pp. 153-165.
8. Kagan V.E. (1991), Doshkolnyiy vozrast. Vospitatelyu o seksologii [Preschool age. To the teacher about sexology] Moscow: Pedagogy, 256 p.
9. Moskalenko V.V. (2008), Sotsialna psykholohiia [Social Psychology] Kiev: Center for Educational Literature , 688 p.
10. Eremeeva V.D. (1998), Malchiki i devochki - dva raznyih mira: neyropsihologii - uchitelyam, vospitatelyam, roditelyam, shkolyim psihologam [Boys and girls - two different worlds: neuropsychology - for teachers, educators, parents, school psychologists] Moscow: LINKA-PRESS, 184 p.